

ЛАБОРАТОРІЯ НАУКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

*Молодіжна громадська організація
«Молодіжний гуманітарний центр»*

Видавництво «ДУХ І ЛІТЕРА»

*Центр міжкультурної комунікації Національного
університету «Кієво-Могилянська академія»*

*За фінансової підтримки
Міжнародного фонду «Відродження»*

Модератор семінарів — Вахтанг КЕБУЛАДЗЕ

Проект «Лабораторія наукового перекладу» запропонував технологію семінарів, що створюють умови для діалогу фахівців та роботи їх у царині перекладів. З 2002 року в межах проекту було проведено понад 100 таких семінарів.

Проект передбачає два напрямки: текстологічний, що має на меті поліпшення якості текстів, які готують до видання за підтримки Міжнародного фонду «Відродження», і термінологічний, зорієнтований на створення багатомовних термінологічних словників. Останніми роками створено три такі словники: Англійсько-український словник термінології з освітньої політики (у співпраці з проектом ПРООН «Інновація та оновлення освіти для покращення добробуту та зниження рівня бідності» та відділом освітніх проектів Представництва Європейської Комісії в Україні), Англійсько-німецько-французько-український словник євроінтеграційної термінології (у співпраці з Департаментом адаптації законодавства при Міністерстві юстиції України) і Німецько-український словник гуманітарних наук.

Нинішній етап роботи продовжує термінологічний напрям «Лабораторії», результатом чого має стати другий том «Європейського словника філософій», який видає «Дух і літера».

ТЕРМІНОЛОГІЯ АРИСТОТЕЛЯ

На черговому засіданні проекту «Лабораторія наукового перекладу», що відбулося 3 листопада 2010 року, обговорювалася проблематика перекладу Аристотеля українською мовою.

Ідея опрацювати логічну термінологію Аристотеля виникла в нас у процесі роботи над статтями «Предикабельне» та «Предикація» «Європейського словника філософій». У сучасній європейській філософії широко використовуються терміни, актуалізовані колись Аристотелем. Причому, якщо такі поняття, як кількість, якість, відношення та інші, лишилися в межах логіки (зокрема, нам вони відомі завдяки марксизму та його радянській інтерпретації), то такі, як суб'єкт, сутність, рід та вид, здійснили «прорив» у психоаналіз, екзистенціалізм та інші європейські філософські школи. Метою «Європейського словника філософій» якраз і є висвітлення шляхів формування сучасної філософської термінології та окреслення її функціонування в окремих європейських мовах. Тож у процесі роботи над «Словником» на додачу до обговорення перекладу окремих статей чи термінів, неминуче постає завдання уніфікації низки термінів, які, хоч і використовуються наразі в різних філософських контекстах, але мають спільне походження (як, наприклад, суб'єкт у психоаналізі та в логіці, а також підмет у граматиці, які походять від грецького ὑποκείμενον). Фактично, йдеться про те, щоб зробити «зріз» у термінології певного періоду або навіть конкретного тексту і, взявши його за основу, розглянути розвиток окремих термінів в історії думки. В нашому випадку такою основою став текст «Категорій» Аристотеля.

Однак тут ми зіткнулися з проблемою, яка часто виникає у процесі перекладу текстів, тематика яких пов'язана з античною філософією, з європейських мов на слов'янські. Адже для перекладу античних текстів на

романо-германські мови зазвичай використовуються модифіковані запозичення з латини (subjectum, subject, sujet, Subjekt і т. ін.), а вживання цих термінів відсилає до латинських перекладів та середньовічної європейської філософії, а не безпосередньо до античних текстів. Перед українськими перекладачами у цьому випадку постає проблема адекватного перекладу, який би водночас відкрив для нас античну філософію, але разом із тим зберіг і її подальші інтерпретації, щоб унаочнити зв'язок античної філософії із сучасною. Саме тому ми фактично розглядали як вихідні два тексти — грецький текст «Категорій» та його латинський переклад, здійснений Северином Боецієм. Також ми вважали за необхідне не відкидати уже наявних українських перекладів давніх текстів, а саме здійснений Ростиславом Параньком переклад «Теологічних трактатів» Северина Боеція, а також «Компендіум теології» Томи Аквінського, над яким працювала група перекладачів на чолі з Віктором Котусенком.

У процесі підготовки до семінару в колективі перекладачів «Словника» народилась ідея зробити тримовний греко-латино-український переклад початку «Категорій» Аристотеля (при цьому мало б існувати два паралельні українські тексти — переклади з грецької та латини). Тож на семінарі ми запропонували на розгляд експертів та аудиторії основні терміни «Категорій» Аристотеля. У процесі їх перекладу ми використовували такі основні стратегії, як пошук етимологічних (в ідеалі калькування — ество для οὐσία, підмет, підлегле для ὑποκειμενον) та поняттєвих (сутність для οὐσία, рід та вид для γένος та εἶδος) відповідників в українській мові, в окремих випадках — пряме запозичення (омоніми, синоніми та пароніми). Саме це і стало основним предметом обговорення. Особливу увагу було приділено термінам, до яких можна застосовувати різні стратегії перекладу (οὐσία), а також питанню доцільності різних перекладів грецьких та латинських варіантів того самого терміна (підмет та підлегле для ὑποκειμενον і суб'єкт для subjectum).

Сутність проекту «Лабораторія наукового перекладу» полягає в роботі з термінологією окремих уже перекладених текстів з метою запропонувати їх альтернативне бачення. Цей підхід досить сильно відрізняється від притаманної «Європейському словнику філософій» концентрації на розгляді термінології. Саме це дало можливість оцінювати потенційні версії перекладу окремих термінів з огляду на їх гнучкість та здатність функціонувати в окремих текстах (наприклад, якщо перекладати ὑποκειμενον як підлегле, то дієслово ὑποκείσθαι, від якого він походить, можна передавати як підлягати). З іншого боку, «Словник» також розширив горизонти «Лабораторії», запропонувавши перспективний розгляд окремого тексту.

У процесі обговорення було віднайдено більшу кількість варіантів перекладу окремих термінів. Особливу увагу ми приділили термінам οὐσία, ὑποκειμενον та πάσχειν. Співдоповідачем щодо терміна οὐσία виступив Олексій Панич, який обґрунтував можливість запозичення даного терміна як *усія*. Про ὑποκειμενον уже було сказано вище, що цей термін по-різному може передаватися у грецькому та латинському контекстах. А для перекладу терміна πάσχειν було запропоновано кілька варіантів, серед яких *підлягати*, *знахувати*, *потерпати*, *бути пасивним* і навіть *страждати*, але остаточної згоди так і не було досягнуто.

Загалом семінар виконав своє завдання — показав слабкі та сильні боки сучасної української філософської лексики у плані її готовності до передання давніх текстів і, зокрема, Аристотеля.